

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

રાજનગરના આંગણે મળેલી —
દ્વિતીય જૈન યુવક પરિષદના પ્રમુખસ્થાનેથી
શ્રી. પરમાનંદ કુંવરજી કાપડિયાનું
ભાષણ.

પ્રકાશક :
ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ
ન્યોતિ કાયાલય,
પાડાપોળ સામે, ગાંધીરોડ,
અમદાવાદ.

આવૃત્તિ બીજી
તા. ૭-૮-૩૬

મુદ્રક :
ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ
ન્યોતિ મુદ્રણાલય,
ગાંધીરોડ, અમદાવાદ.

ક્રાન્તિપ્રિય યુવકબંધુઓ અને બહેનો !

આજે આપ સર્વ મળીને મને જે સ્થાન ઉપર બેસાડો છો તે હું બહુ જ મુંઝવણ અને સંકોચ સાથે સ્વીકારું છું; કારણ કે આજે કોઈ પણ પરિષદના પ્રમુખ થવું તે કેવળ બે ત્રણ દિવસનાં માનપાન ભોગવવા માટે નથી; પણ ચોક્કસ દિશાસૂચક નિષ્ણુ સાધીને અને તેટલું કામ કરવાની જવાબદારી પણ પ્રમુખના માથે આવે છે. મારા અંગત પ્રતિકુળ સંયોગોનો વિચાર કરતાં આ જવાબદારી હું કેટલા પ્રમાણમાં વહી શકીશ, તે વિષે મને ભારે શંકા છે. તેથી આ નવી જવાબદારીને પહોંચી વળવામાં આપ મને પુરેપુરો સહકાર આપશો અને મારી તુટી દેખાય ત્યાં મને ઉદારભાવે નિભાવી લેશો એવી હું આશા રાખું છું.

અમદાવાદ શહેર-સ્થિતિચુસ્તતાનું ધામ

અમદાવાદ શહેર એક મોટી જૈનપુરી છે અને સ્થિતિચુસ્તતાનું મોટું ધામ છે. આ શહેરમાં આપણા એક જાણીતા સુરિસમ્રાટની માદી છે. અહીં ઉદ્ધામ વિચારોને રજુ કરનાર સુધારકોને સંઘબહાર કપાના દાખલાઓ નોંધાયલા છે; આણંદજી કલ્યાણજીની અનેક મંદિરો અને તીર્થોનો વહીવટ કરનારી પેઢીનું આ શહેરમાં મુખ્ય મથક છે. આ શહેરની પોળે પોળે નવનવા આચાર્યો

સરખામ છે, અને સંખ્યાબંધ સાધુ સાધ્વીઓ અહીં પોષાય છે. અનેક જિનજરુરી મંદિરો અને તીર્થોના પાયા અહીં નંખાય છે; અમદાવાદ જીનવાણીનો મોટો દૂર્ગ છે. આવા સ્થળે જૈન યુવક પરિષદ ભરાય અને તેમાં આટલાં બધાં ભાર્ગવો અને બહેનો ભાગ લે એ ભારે અસાધારણ બનાવ ગણાય. જે અમદાવાદના જૈન સમુદાયમાં જીનના વિચારો અને રૂઢિઓ સામે બળવો જાગે તો આખી જૈન કોમમાં જરુર એક નવો યુગ પ્રવર્તે. આ કારણે આ પરિષદના યોજકોને મારું અંતઃકરણથી અભિનન્દન છે.

જૂતકાળની પરિષદ

એક કાળ એવો હતો કે આવી પરિષદો જ્યારે જ્યારે મળતી ત્યારે ત્યારે પોતપોતાની કોમ, જ્ઞાતિ કે સંપ્રદાયના હિતને લગતા પ્રશ્નોનો જ વિચાર કરતી અને પોતાના વિભાગનો ઉત્કર્ષ એજ તેનું ધ્યેય રહેતું. આવા સંકુચિત દષ્ટિબિન્દુથી કોમ કોમ અને સંપ્રદાય સંપ્રદાય વચ્ચે ભેદભાવ જ પોષાયા કરતો અને કોઇ કોઇ વખત તેમાંથી કોમી ઝગડાઓ પણ ઉભા થતા. આજે આપણામાં રાષ્ટ્રભાવનાનો જન્મ થયો છે અને રાષ્ટ્રઐક્યની કલ્પના ઉભી થવા લાગી છે; તેથી આપણા પ્રશ્નોનો કેવળ કોમી દષ્ટિબિન્દુથી વિચાર કરી છકીએ તેમ છીએ જ નહીં. આજે આપણે ગમે તેવા નાના કે મોટા વિભાગમાં મળીએ, પણ આપણો આખો દેશ આજે કઇ દિશા તરફ આગળ વધી રહ્યો છે, આખા દેશને અનુલક્ષીને આપણું અન્તિમ ધ્યેય શું છે, ભવિષ્યમાં આપણે કયા પ્રકારની સમાજસંસ્થા કરવા માંગીએ છીએ તેનું આપણને સ્પષ્ટ દર્શન હોવું જોઇએ અને તેના આધારે આપણે જે વર્તુલમાં બેઠા હોઇએ અને જે વર્તુલ ક્ષિપર આપણી સત્તા પ્રવર્તતી હોય ત્યાં ભાવીદર્શનને સાતુકુળ ફેરફારો નિપજાવવા આપણે કટિબદ્ધ થવું જોઇએ.

આગામી સ્વરાજ્યની કલ્પના.

આજે આપણો દેશ પરાધીન સ્થિતિથી જકડાયેલો છે અને

વિજ્ઞાન તથા ઉદ્યોગમાં આગળ વધેલા દેશો આપણી પરાધીન દેશોનો લાભ લઈને દેશનું નિરંતર દ્રવ્યશોષણ કરી રહ્યા છે. આમાંથી બચવાનો પ્રયત્ન આપણે શરૂ કરીએ, નહિ તો પરિણામે દુર્દશાના મર્તમાં આપણે ડુબી જઈએ. તેથી આપણી સર્વ પ્રવૃત્તિઓ અને પ્રયત્નોના અન્તિમ ધ્યેય તરીકે સ્વરાજ્યનો આદર્શ રજુ કરવામાં આવ્યો છે. સ્વરાજ્ય એટલે આપણા દેશમાંથી પરદેશી સત્તા દૂર થવી અને આપણા દેશનું સર્વતંત્ર આપણને સ્વાધીન થવું. આ કલ્પેલું સ્વરાજ્ય કયા પ્રકારનું હશે તેની આજે ચોક્કસ કલ્પના આવવી મુશ્કેલ છે; પણ પરદેશી પ્રજાઓના આક્રમણથી દેશનું રક્ષણ કરવું અને દેશમાં વ્યાપી રહેલા દારિદ્ર્યનું નિવારણ કરવું એ આજામી સ્વરાજ્યનો મુખ્ય આશય રહેવાનો. તે સ્વરાજ્યમાં આજના દલિતો નહીં હોય; દ્રવ્યની અમ્મ વહેંચણી નહીં હોય; નાના નાના વર્ગોમાં આપણને વહેંચી નાંખતી અને સમૂહબળને ઊંદી નાંખતી જ્ઞાતિઓ નહીં હોય; વ્યક્તિના વિકાસ અને સ્વાતંત્ર્યને ખોટી રીતે ઈંધતી રૂઢિઓ, પ્રથાઓ અને પ્રતિબંધોનો નાશ થયો હશે; ખેડૂત અને મજૂરોને સદા કચડતી સ્થિતિનો અન્ત આવ્યો હશે; સ્ત્રીવર્ગ પંગુ અને પગધીન મટી સંશક્ત અને સ્વતંત્ર અન્યો હશે અને પુરૂષ વર્ગની સમાનકક્ષાએ પહોંચી ગયો હશે; વંશપરંપરાના સત્તાધારીઓની સત્તા નાબુદ થઈ હશે. માત્ર જન્મના કારણે મળી જતી આર્થિક કે સામાજિક સર્વોપરીતાનો નાશ થયો હશે; દેશભરમાં ઠેરઠેર જ્ઞાનપ્રદીપો પ્રગટ્યા હશે; દેશના ઉદ્યોગો ઉપર રાજ્યનું સીધું નિયામકત્વ આવવાથી આજની ખેડારી અને અતિનિષ્પત્તવનો અન્ત આવ્યો હશે. લિંગ લિંગધર્મોની આજામી કાળમાં શું સ્થિતિ હશે તે હજુ કલ્પી શકાતું નથી; પણ આજની ધર્મસંસ્થાઓ આપણને સામાજિક આત્મતામાં અને તેટલા પછાત રાખવાનું અને પરસ્પર લડવાની જ પ્રેરણા આપવાનું કામ કરે છે. તે પરિસ્થિતિ ઉપર જબરદસ્ત અંકુશ મુકવાનો જ; અનેક ધાર્મિક બાબતો કાયદાના અનુસાસન હેઠળ આવવાની જ; મંદિરો અને મૂર્તિઓ પાછળ વેરાતા અનર્થગ

દ્રવ્ય ઉપર તેમજ ધર્મશુરુઓ, શંકરાચાર્યો અને મૌલાનાઓની અપરિમિત સત્તા ઉપર નિયંત્રણ પડવાનું જ; આજના નાના બેદો અને સંપ્રદાયો ભુંસાવાના જ. આમ ન બને તો આવેલું સ્વરાજ્ય હાથમાંથી સરી જાય અને આપણી દુર્દશાનું ચક્ર પાછું શરૂ થાય.

આવી સ્વરાજ્યની કલ્પનાઓ કોઇને શેખસલીના કિલ્લાઓ જેવી ભણે લાગે; પણ મને તો ચોક્કસ શ્રદ્ધા છે કે આજે ઉઠેલી પ્રજા પોતાના ધ્યેયને પહોંચ્યા વિના કદિ નિરાંતવાળા બેસવાની નથી અને આવી મહાન પ્રજાનો જ્યારે એકાન્ત અને એકાગ્ર નિશ્ચય થશે ત્યારે તેની સિદ્ધિ આડે કોઇ પણ બળ ટકી શકવાનું નથી. તેથી આપણે ત્યાં એક કાળે સ્વરાજ્ય આવવાનું છે તે ચોક્કસ છે. આ આવતું સ્વરાજ્ય જો સર્વ વર્ગનું ખરેખર હિત-કર્તા બનવાનું હોય, તો તેનું સ્વરૂપ મેં વર્ણવ્યું તેવું જ હોઇ શકે; કારણ કે આજની આખી પરિસ્થિતિના મૂળભૂત પરિવર્તન વિના સ્વરાજ્ય આવે નહિ અને આવેલું સ્વરાજ્ય ટકે નહિ.

સ્વરાજ્ય કેમ આવે ?

આ સ્વરાજ્ય આપણે ત્યાં કેમ આવે અને દેશભરમાં પથરાયેલી પરદેશી સત્તાનું નિયંત્રણ કેમ દૂર થાય ? તે માટે આપણે પ્રથમ તો રાષ્ટ્રવ્યાપી એકતા સાધવી જોઇએ. આવી એકતાનાં વિરોધી જે જે બળો હોય પછી તે જ્ઞાતિ હોય, ધર્મસંપ્રદાય હોય, વર્ણવ્યવસ્થા હોય કે પ્રાન્તીય અસ્મિતા હોય; તે સર્વોના આપણે સામનો કરવાનો જ રહ્યો. દેશમાં વધતા જતા દારિદ્ર્ય અને બેકારીના નિવારણપ્રત્ન ઉપર જ આપણુ સર્વનું ધ્યાન એકાગ્ર બનવું જોઇએ અને નાના મોટા ઉદ્યોગોના વિકાસ અને વૃદ્ધિ તરફ આપણું વળણ ખુબ વધવું જોઇએ. દક્ષિત વર્ગને સમાન પદે સ્થાપવા જોઇએ અને સ્ત્રીજાતિના વિકાસને ખુબ જોશ આપવું

જોઈએ. શરીરવિકાસ અને બળવૃદ્ધિને પોષનારી ઠેર ઠેર પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરવી જોઈએ અને આપણી પ્રગતિનો રોધ કરતી અને આપણી નિર્બળતાને પોષતી સામાજિક તથા ધાર્મિક રૂઢિઓને તેમજ માન્યતાઓને જેમ બને તેમ જલદીથી તિલાંજલિ આપવી જોઈએ. સ્વદેશી એ પરમ ધર્મ બનવો જોઈએ અને લોકસેવા એ આપણો ચાલુ વ્યવસાય થઈ પડવો જોઈએ. દેશભરમાં વ્યાપી રહેલી નિરક્ષરતા આપણે બનતી ત્વરાએ ટાળવી જોઈએ અને રાષ્ટ્રીય અસ્મિતાનું ભાન ચોતરફ પુરા જોસથી ફેલાવવું જોઈએ.

સ્વરાજ્ય અને કોમી પ્રવૃત્તિ

આ આપણું ભાવી છે અને તેને પહોંચી વળવાના આ કેટલાક માર્ગો છે. આ દિશાએ આપણા દેશમાં અનેક પ્રયત્નો ચાલી રહ્યા છે. જુદા જુદા પ્રશ્નોને ચિન્તવવા જુદી જુદી પરિપદો મળે છે અને તેમાં ચિંતા નિર્ણયો મુજબ અનેક સમુદ્ધપ્રવૃત્તિઓ ઉભી થાય છે. કેટલાંક વર્ષથી આપણા દેશમાં યુવકપ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ છે. તેનું ક્ષેત્ર મુખ્યત્વે કરીને સામાજિક પ્રશ્નોને હાથ ધરવાનું હોય છે. ધાર્યા સુધારા અમલમાં મુકાવવા માટે તેમજ કોઈ અઘટિત સામાજિક બનાવો બનતા અટકાવવા માટે આજના યુવકો સત્યાગ્રહ, ચોકી, એકાએક આક્રમણ જેવા ઉગ્ર પ્રયત્નો પણ હાથ ધરવા લાગ્યા છે. જુદી જુદી કોમો, જાતિઓ અને સંપ્રદાયોના યુવકો પણ એકત્ર થયા લાગ્યા છે અને પ્રજાવિકાસની રોધક રૂઢિઓ અને ધાર્મિક માન્યતાઓ સામે જોડાયેલ પ્રહારો કરવા લાગ્યા છે. અહીં એકત્ર થયેલા જૈન યુવકોની પરિપદ પણ આવા જ પ્રકારની છે. ભાવી ઘટનાના ધોરણે જ આપણને લાગતા વળગતા પ્રશ્નો પરત્વે નિર્ણયો થવા જોઈએ; તેથી હું આપણા દેશના ભાવીની કેવી કલ્પના ધરાવું છું તેનું ચિત્ર આપની સમક્ષ મેં રજૂ કર્યું છે. ચિત્રના આધારે આપણે ચાલીએ તો આપણું કલ્પનાસ્થિત સ્વરાજ્ય નિપજવવા આજે આપણા વિભાગમાં રહીતે આપણે શું શું કરવું

જોઈએ તેનો આપણને સ્પષ્ટ ખ્યાલ રહે; આપણા અંગત પ્રશ્નોને પણ વિશાળ ભાવનાઓ અને કલ્પનાના ધોરણે વિચારી શકીએ અને આપણે કોઈપણ કાળે દેશહિતના ભોગે કોઈનો સ્વાર્થ સાધવાની સંકુચિત મનોદશાના ભોગ બનવા પામીએ નહિ. આ ધોરણ આપણે સ્વીકારીએ તો જ આવી કોમી પ્રવૃત્તિની કાંઈક ઉપયોગિતા છે. ખીજા ધોરણે ચાલતી કોમી પ્રવૃત્તિઓ ધણી વખત દેશહિતની દ્રોહી બને છે એ આપણો ચાલુ અનુભવ છે.

રાષ્ટ્રીય મહાસભા પ્રત્યે વફાદારી

આપણે કોઈ પણ કોમ, ગણિત કે ધર્મના હોદ્દાએ પણ એક બાબતમાં આપણે સર્વ મળતા છીએ. દેશનું સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય એ આપણું સર્વનું સમાન ધ્યેય છે એ બાબત ભારપૂર્વક જણાવવા ખાતર આવી દરેક કોમી પરિષદે સૌથી પ્રથમ આપણા દેશની સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્તિ માટે મથતી રાષ્ટ્રીય મહાસભા પ્રત્યે વફાદારી અને તેના કાર્ય પ્રત્યે અનુમોદન જાહેર કરવાં જ જોઈએ. આવી પરિષદોમાં એક કાળે આપણે અંગ્રેજી શહેનશાહ પ્રત્યે વફાદારીનું મંગળાચરણ કરીને આગળ વધતા. આજે આપણે શહેનશાહને તો છુદ્ધાતા જઈએ છીએ પણ તેટલું બસ નથી. કોમી બેઠો ઉપર આપણે ત્યાં સરકારી સત્તા નિર્ભર થઈ બેઠી છે. અમે એક કોમના સભ્યો એકત્ર થયા છીએ છતાં અમારું દષ્ટિબિન્દુ કોમી નથી એ આપણો મોટો દાવો છે. આ ઉચ્ચ ધોરણે જળવી રાખવા ખાતર તેમજ રાષ્ટ્રીય મહાસભાને બને તેટલી સખળ બનાવવા ખાતર આપણે તે મહાન સંસ્થાને બનતો સહકાર આપવો એ આપણી ખાસ ફરજ બને છે. આપણી દરેક યુવકપરિષદ આ પ્રધાને અનુસરતી આવી છે અને બંધિયામાં પણ આ પ્રધાને બરોબર વળગી રહેવામાં આવશે એમ હું આશા રાખું છું.

અત્યાર સુધીની જૈનયુવક પ્રવૃત્તિ

આ દર્શન અને આ દિશાસૂચનને યરાયર ધ્યાનમાં રાખીને હવે આપણી પરિષદના પ્રસ્તુત કાર્યક્ષેત્રનો વિચાર કરીએ. ખરી રીતે સૌથી પહેલી જૈન યુવક પરિષદ ભાવનગર મુકામે સદ્ગત પ્રો. નગીનદાસ જ. શાહના પ્રમુખપણા નીચે ઇ. સ. ૧૯૨૪ માં મળી હતી. ત્યારથી આપણે ત્યાં યુવકપ્રવૃત્તિનો ખરો પ્રારંભ થયો ગણાય. આ પહેલાં પણ કોઇ કોઇ સ્થળે યુવકસંઘો ઉભા થયા હતા; પણ તેનું કાર્ય બહુ નજીવું હતું. તે પરિષદના ઠરાવો સાથે મુંબઈમાં ભરાયલી છેલ્લી પરિષદના ઠરાવોની સરખામણી કરતાં આટલાં વર્ષોમાં આપણે કેટલા આગળ વધ્યા છીએ તેનું ઠીક માપ આપણા હાથમાં આવે છે. સામાજિક તેમજ ધાર્મિક એવી ઘણીએ આપતો છે કે જે સંબંધમાં તે વખતે આપણા વિચારો સંદિગ્ધ હતા અને આપણા ઠરાવો બહુજ મોગમ અને નરમ હતા. કેવળ ધર્મોદ્ધતાને ફેલાવતા વીરશાસન પત્રની સામે ત્યાર બાદ ખુબ હીલચાલ શરૂ થઇ; સ્થળે સ્થળે યુવકસંઘો સ્થપાવા લાગ્યા; છાપાઓ અને પત્રિકાઓ દ્વારા સાધુઓ સાથે એક પછી એક અથડામણો ઉભી થવા લાગી. મુનિરામવિજયજી (આધુનિક વિજયરામચંદ્રસૂરિ!) તે વખતથી જ ખુબ પ્રકાશમાં આવ્યા. ઉમ્મર નાની છતાં ઝનુન ધણું, એટલે તેમની વાણી પણ જોરવાળી બનતી ગઈ અને જુના વિચારોના વર્ગો ઉપર તેમનું સામ્રાજ્ય વધતું ગયું. તેઓ ઇ. સ. ૧૯૨૬ માં મુંબઈ આવ્યા. બાળદીક્ષાના પ્રશ્ન ઉપર ચોતરફ ભારે રસાકસી જમી. નાનાં છોકરાઓને માળાપથી છુપી રીતે લગાડવાનો તેમજ ભોળાવીને દીક્ષા આપવાનો જૈન સાધુઓનો વ્યવસાય તો કેટલાંય વર્ષોથી ચાલ્યા કરતો હતો; પણ રામવિજયજીએ આ અનિષ્ટ પ્રવૃત્તિનું ખુબ જોસથી સમર્થન કરવા માંડ્યું. ખીજી બાજુએ શહેર શહેરના યુવક સંઘોએ તે સામે ચોતરફથી બળવાન હીલચાલ ઉપાડી. આ મતભેદ ઉપર મામેમામ અને શહેરે શહેર બે ભામલા

પડી ગયા. આ હીલચાલમાં મુંબઈ ખાતે પ્રો. નગીનદાસ શાહે ખુબ અગ્રભાગ લીધો હતો. તેમનામાં ઉંડી ધગશ અને કાર્યશક્તિ હતી. તેમની ખોટ આજે પણ અણપુરાયલી દિસે છે. બાળદીક્ષા સામેના સમુહવિરોધે બાળદીક્ષાની પ્રવૃત્તિ ઉપર મોટો અંકુશ મુક્યો; કેટલાક સંધોએ તેની વિરુદ્ધ ઠરાવો કર્યા; કેટલાક રાજ્યોએ પોલીસની સત્તા વાપરીને બાળદીક્ષા અપાતી અટકાવી. વડોદરા રાજ્યે બાળદીક્ષાના કાયદાથી પ્રતિબંધ કર્યો. આ રીતે આપણી યુવક પ્રવૃત્તિને આ વિષયમાં સારી સફળતા મળી. ઇ. સ. ૧૯૩૦ માં મળેલી જીન્નેર કોન્ફરન્સમાં પણ નવાજીનાની એક નોંધવાલાયક અચડામણી થઈ ગઈ. ઇ. સ. ૧૯૩૧ ના ડીસેમ્બર માસમાં શ્રી. મણિલાલ કોઠારીના પ્રમુખપણા નીચે સમસ્ત જૈન યુવકોની એક પરિષદ મુંબઈ ખાતે મળેલી. તેણે નક્કી કરેલા કાર્યની રૂપરેખા તરતમાં જ શરૂ થયેલા બીજા રાજકીય વિમ્મહની છાયામાં ગુમ થઈ ગઈ. ઇ. સ. ૧૯૩૪માં મુંબઈ ખાતે પ્રો. અમીચંદ શાહના પ્રમુખપણા નીચે શ્વેતાંતર વિભાગના જૈન યુવકોની આજના હિસાબે પહેલી પરિષદ મળી. આ પરિષદમાં વિધવાવિવાહ, દેવદ્રવ્ય, લગ્નક્ષેત્રવિસ્તાર, અરપૃશ્યતા વિગેરે બાબતોમાં કેટલાક આગળ પડતા ઠરાવો થઈ શક્યા. તે પરિષદના ઠરાવ અનુસાર ‘મહાવીર જૈન સમાજ’ નામની એક લગ્નક્ષેત્ર વિસ્તારને લગતી યોજના કેટલાક માસથી જૈનસમાજ સમક્ષ રજુ કરવામાં આવી છે. આજે પાછા બે વર્ષના ગાળે આપણે હવે શું કરવું તે વિચારવા અને નક્કી કરવા આપણે ફરીને મળીએ છીએ.

અત્યાર સુધીની યુવકપ્રવૃત્તિ શું સુચવે છે ?

અત્યાર સુધીની આપણી યુવકપ્રવૃત્તિનો આ ટૂંક સાર છે. આ ઉપરથી માલુમ પડશે કે આપણી પ્રવૃત્તિ હજી સુધી બહુ સંકુચિત ક્ષેત્રને અને પ્રમાણમાં બહુ નાના પ્રશ્નને વળગીને ચાલી છે. સામાજિક પ્રદેશને તો હજી સુધી આપણી પ્રવૃત્તિ બહુ સ્પર્શી

જ નથી. સામાજિક તેમજ ધાર્મિક બાબતો વિષેના દરાવો પણ બહુ ઢીલા અને મધ્યમ વિચારસરણિ રળુ કરતા દેખાય છે. આપણે ક્રાન્તિ, વિપ્લવ, બળવો, સામનો એવા શબ્દો ખુબ વાપરીએ છીએ; પણ આપણું માનસ હળુ ક્રાન્તિકારનું અન્યું નથી: આપણા દિલમાં ઉંડી ધગશ અને સાચો બળવો નથી; આપણે બહુ વિચાર-ડાહ્યા અને લાંબી લાંબી ગણતરીઓ ગણવામાં કુશળ છીએ. આપણને કોઈ પણ પ્રશ્નના મૂળ સુધી પહોંચવાની અને મૂળમાંથી સુધારો કરવાની વૃત્તિ કે સમજણ જ હોતી નથી. આગામી ઉન્નવળ ભાવીનું આપણને દર્શન જ નથી અને લોકવિરોધની ભડક આપણને ડગલે ને પગલે પીડયા જ કરે છે. દેવદ્રવ્યનો સદુપયોગ, વિધવાવિવાહનું વ્યાજબીપણું, ત્રણ સપ્તદાયની વ્યવહાર એકતા આવી સાદી સમજથી સહજ સ્વીકારી શકાય તેવી બાબતો આજે પણ આપણા માટે વિવાદ અને મતભેદના વિષયો છે અને તે બાબતની ન્યારે ચર્ચા આવે છે ત્યારે આપણામાંના કેટલાક ભાષાઓ સમતોલ પણ રહી શકતા નથી. હળુ આપણી આવી સ્થિતિ છે.

આપણા કેટલાક સુધારકો

આપણા સુધારકો કેટલાક એકદેશીય હોય છે; કેટલાક અધ-કચરા હોય છે. એકદેશીય સુધારક એ છે કે જે એકાદ વિષયમાં એકદમ આગળ જાય છે ન્યારે બીજી બધી બાબતોમાં તેનું વલણ શુદ્ધ રૂઢિચુસ્તનું જ હોય છે. દાખલા તરીકે કોઈ બાળદીક્ષાપ્રતિ-બંધના પ્રશ્ન ઉપર જ સર્વ ઉદ્ધારની આશા બાંધી ચાલે છે તો કોઈ વિધવાવિવાહને જ સર્વ દર્દોના નિવારણના ઉપાય તરીકે આગળ ધરે છે. કોઈ લક્ષ્યેત્રવિસ્તાર પુરતું જ પોતાનું માનસ વિશાળ બનાવે છે તો કોઈ ન્યાં ત્યાં અસ્પૃશ્યતાનિવારણને જ આગળ ધરે છે. આવી એકદેશીયતાને લીધે તેઓના વિચારોમાં કદિ એક-રૂપતા કે સમપ્રમાણ દેખાતાં નથી.

ખીજા અધકચરા સુધારકો એ છે કે જેમની દષ્ટિ દરેક વિષયને પહોંચવા પ્રયત્ન કરે છે અને જેમને દરેક આયતમાં નાનું સરખું આગળ પડતું પમણું સુચવવાનું હોય છે; પણ પછી તેઓ ત્યાં જ ચીટકીને બેસે છે અને જરા પણ આગળ ખસવાની ના પાડે છે. દાખલા તરીકે તેઓ બિન બિન્ન વિષયોમાં આવું વલણ રજૂ કરે છે:—કોઈ બિચારી બાળ-વિધવા ન રહી શકતી હોય તો ભલે પરણે, પણ બાકીની વિધવાઓને પરણવાનો હક્ક આપવો ન જોઈએ. છોકરીઓને જરૂર ભણાવવી જોઈએ પણ તેમને ભણતરમાં બહુ દૂર લઈ જવી ન જોઈએ; બાળલગ્ન જરૂર બંધ કરો પણ બહુ મોટી ઉંમર સુધી છોકરા છોકરીઓને અપરિણિત રાખવાં ન જોઈએ; સ્ત્રીઓની પતિના અભાવે થતી અસહાય સ્થિતિ માટે કાંઈક જરૂર કરો પણ તેમને વારસાહક્ક આપવો ન જોઈએ; નાનાં તડ કે ઘોળ ભલે તોડો પણ મોટી જ્ઞાતિઓ બરોબર જળવાવી જ જોઈએ; અસ્પૃશ્યતા ભલે દૂર કરો પણ વર્ણવ્યવસ્થા તથા ખાનપાન અને કન્યાની શ્વેત-દેવડની મર્યાદાઓ બરાબર સુરક્ષિત રહેવી જ જોઈએ. આવી જ રીતે ધાર્મિક આયતોમાં તેઓનું વલણ પણ કેવળ અર્ધદૃષ્ટ હોય છે. સુપન કે બોલીના ઘીની આવક સાધારણ દ્રવ્ય તરીકે વાપરો પણ મંદિરના ભંડારની આવકને તો આપણાથી અડી શકાયજ નહિ; છોકરાઓને કોલેજમાં ભલે ભણાવો અને ઉંચા અભ્યાસ માટે પરદેશ પણ મોકલો પણ ખાનપાનના ધાર્મિક નિયમો તેમની પાસે ફરજિયાત પળાવો; ઉંચી ફળવણીમાં જરૂર દ્રવ્ય ખરચો પણ મંદિરો, મહોત્સવો તેમજ ઉજમણાં એટલાં જ જરૂરી છે એ ન ભુલો. ત્રણે વિભાગ વચ્ચે એકતા જરૂર વધારો પણ કોઈ પણ તીર્થને લગતો આપણો હક્ક જળવવા ખાતર, અન્ય વિભાગ સાથે લડવામાં પાછા ન હોઈ અને પ્રસંગ આવ્યે તીર્થની ખાતર પ્રાણનું પણ બલિદાન આપો. ગાંધીજી અને જવાહરલાલના આ યુગમાં આવા અધકચરા સુધારકો સૂર્ય પાસે ખજીત જેવા લાગે છે.

ત્રીજો પ્રકાર એવો પણ જોવામાં આવે છે કે જેને સમાજ ઉંચે ચઢે કે નીચે પડે તેની બહુ પરવા જ હોતી નથી, પણ કાં તો મહત્વાકાંક્ષા ખાતર અથવા મોજ ખાતર અવારનવાર જાહેર જીવનમાં આગળ આવવું, ઉદ્દામ વિચારો રજુ કરવા, ક્ષોભમાં ખળભળાટ મચાવવો અને પાછા પોતાના ખુણામાં સંતાઈ બેસવું; આવી તેમની જીવનલીલા હોય છે. આવા માણસો બે ઘડી ક્ષોભને મુગ્ધ કરે છે પણ તેમનો સમાજ ઉપર કદિ કાબુ જામી શકતો જ નથી. આપણા સુધારાના કાર્યને સૌથી પાછળ ધકેલનાર તો એ છે કે આપણામાંના કેટલાક વિચાર અને વર્તનનો મેળ જાળવી શકતા નથી; મોટી મોટી વાતો કરીને ખરે પ્રગંગે ખરી પડે છે; અને માતૃપિતા, વડિલો અને સમાજના દબાણ સામે પોતાના વિચારને વળગી રહેવાની તાકાત દાખવી શકતા નથી. આપણું સૈન્ય આત્મ વિવિધરંગી હોઇને આપણે બહુજ ઓછું આગળ વધી શકીએ છીએ.

આપણને ખરેખર આગળ વધવું હોય અને જે ક્રાન્તિનું દર્શન આજે આપણને થઇ રહ્યું છે તેની સમીપ પહોંચવાની આપણને ખરેખર તમન્ના હોય તો કેટલીક બાબતો આપણે બરોબર સમજીને અન્તરમાં ઉતારી લેવી જોઇએ.

ત્રિકાળાબાધિત વ્યવસ્થા જેનું કાંઇ છે જ નહિ

પ્રથમ તો આપણે એ બુદ્ધિપૂર્વક ગ્રહણ કરી લેવું જોઇએ કે એવી કોઈ સામાજિક અથવા ધાર્મિક પ્રથા, રીત કે વ્યવહારપદ્ધતિ છે જ નહિ; કે જેનું ઔચિત્ય ત્રિકાળાબાધિત હોય અને જેમાં કોઇ પણ કાળે કશાંયે ફેરફારને અવકાશ જ ન હોય. આપણામાં પુરાણપ્રિયતા એટલી બધી ઉડી છે અને શસ્ત્રાધારને આંખો બંધ કરીને સ્વીકારી ચાલવાની આપણને એટલા લાંબા વખતથી ટેવ પડેલી છે કે અમુક પ્રણાલિકા બહુ પુરાણી છે અથવા

તો શાસ્ત્રવિહિત છે એટલા કારણે જ આપણે તેના ગુણદોષની વિવક્ષામાં ઉતરવાની ના પાડીએ છીએ. આજના વિજ્ઞાને આપણી એટલી બધી માન્યતાઓ ખોટી પાડી દીધી છે અને આજના સમાજશાસ્ત્રે, નીતિશાસ્ત્રે, માનસશાસ્ત્રે તેમજ જાતીયવિજ્ઞાને આપણાં નૈતિક તેમજ સામાજિક ધોરણો અને તોલમાપમાં એટલા બધા ફેરફારો કર્યા છે કે ભૂતકાળની કોઈપણ બાબતને આપણે એકાન્ત સત્ય તરીકે સ્વીકારીને ચાલી શકીએ તેમ છીએ જ નહિ. આપણા જૈનધર્મના અનેકાન્ત દર્શનને મનુષ્ય જીવન ઉપર લાગુ પાડતાં આજ વિચાર આપણને ફલિત થાય છે. પણ આપણું અનેકાન્ત-દર્શન આજે તત્ત્વની ચર્ચામાં અને વિતંડાવાદમાં આવીને ભરાયું છે. તેનાથી આપણામાં આવવી જોઈતી ઉદારતા અને ધર્મ તથા સમાજના વ્યવહારને કાળે કાળે બદલતા રહેવાની કુશળતા આજે કયાંય દેખાતી નથી એ બારે શોચનીય છે.

સર્વતોમુખી વિચારણાની જરૂર

આ રીતે પ્રચલિત એટલા કારણે જ આદરણીય એ ગાંઠ છોડ્યા બાદ આપણે દરેક પ્રશ્ન ઉપર સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરતાં શિખવું જોઈએ; અને બંને તેટલા ઉંડા તેમ જ વિશાળ અભ્યાસ અને અવલોકનની મદદ દ્વારા આપણા લાંબા કાળથી બંધાયેલા વિચારો અને અભિપ્રાયોનું બારીક પૃથક્કરણ કરતા રહેવું જોઈએ. અને દરેક બાબતના મૂળ સુધી પહોંચવાની ટેવ કેળવવી જોઈએ. આ રીતે પ્રાપ્ત થતા નિર્ણયોને બહારનું ગમે તેટલું દબાણ ન ફેરવી શકે એટલી દૃઢતા આપણામાં હોવી જોઈએ.

ઉચ્ચ કાર્યપદ્ધતિ વિના સુધારણા અશક્ય છે

આપણી સુધારાને આગળ વધારવાની રીત બહુ ઝડપી હોય છે; આપણે બંને ત્યાંસુધી સમજાવીને કામ લેવામાં માનીએ છીએ અને મતભેદ પડે ત્યાં ગમે તેવી પતાવટ કરી ઝગડાનો હાલ તુરતને માટે નિકાલ લાવવા આપણે તૈયાર થઈ જઈએ છીએ. પરિણામ એ આવે છે કે આપણી વાતો અને પ્રયત્નો ઘણું ખર્ચ વધ્ય અને છે;

કારણ કે આપણા સમાજમાં લાંબા કાળની જડતાએ એટલું ઉંડું ધર ધાસ્યું છે, સ્થિતિ ચુસ્તતાએ આપણા સમાજને એટલો બધો પ્રભાવી બનાવ્યો છે કે તેને સખત આંચકા ન આપો અને જે જે ફેરફારો આવશ્યક છે તે નિપજવવા માટે ઉગ્ર પ્રયત્નો હાથ ન ધરો ત્યાં સુધી આપણી જડતા અને પ્રભાદ કશું કરવા દે એમ છે જ નહિ. વિવાદાર્પદ નહિ એવી આપણી કેટલીએ ત્રુટીઓ આટઆટલી વાતો, વિચાર અને પ્રચાર કરવા છતાં પણ આપણે હજી સુધી દૂર કરી શક્યા નથી. દાખલા તરીકે આજે પણ આપણે ત્યાં મરણ પાછળ રડવા કુટવાનો રિવાજ ચાલે છે; પ્રેતભોજન જમાય છે; બાલવ્રગ્ન, વૃદ્ધવિવાહ અને કન્યાનિક્કયના બનાવો બને છે; અસ્પૃશ્યતા પ્રવર્તે છે; ગંદા જમણવારો ચાસ્યા જ કરે છે; કેટલાક ઠેકાણે સ્ત્રીઓને હજી પણ પડદો ઢાંકી રહ્યો છે અને પડદો નથી ત્યાં લાજ છે. અને લાજ નથી ત્યાં પણ સ્ત્રીઓની દશામાં તો કશો સુધારો થયો જ નથી. આવું કેટલું યે એવું છે કે જે દૂર કરવાના આપણે છેલ્લાં પચાસ વર્ષથી સર્વાનુમતિયે ઠરાવો કરતા આવ્યા છીએ, એમ છતાં તે દિશાએ બહુ ઓછી પ્રગતિ થઈ શકી છે. આનું કારણ એ છે કે આપણામાં સુધરવાની- આગળ વધવાની-જરા પણ અધિરાઈ નથી; આપણું મેલું દૂર કરવાની અને આન્તરગાથા સ્વચ્છ બનાવવાની આપણને જરા પણ ધ્વજ નથી. દુનિયા ભલે તિરસ્કારે, બીજા દેશો ભલે આપણું અપમાન કરે, આપણે છીએ તેવાને તેવા જ રહેવા માંગતા હોઈએ એવી આપણામાં મૂઢતા પ્રવર્તે છે. આ બધું દૂર કરવા માટે આપણામાં લડાયક વૃત્તિ જોઈએ; આપણો કાર્યક્રમ પણ લડાયક જોઈએ; પ્રથમ આપણું બળ એકત્ર અને સંયોજિત કરવાનું અને પછી હલ્લો જ લઈ જવાનો. સામેના પક્ષની સત્તાના કિલ્લા સર કરવાના અને ધાર્યા કાર્યક્રમનો સ્વીકાર કરાવીને જ નિરાંતે બેસવાનું દાખલાતરીકે આજે આપણામાં એક વિચાર સ્ફુર્યો છે અને ચોતરફ સત્કારાવા પણ લાગ્યો છે કે દેવમંદિરમાં થતી આવકનો ઉપયોગ સમાજહિતના કાર્યમાં જ થવો જોઈએ; મંદિરના સાદા

નિભાવથી ખચત રહેતી રકમમાંથી વિદ્યાલયો, સસ્તા ભાડાની ચાલીઓ, આરોગ્યભુવનો, દવાખાનાઓ વિગેરે પરોપકારી સંસ્થાઓ ઉભી થવી જોઈએ તેમજ અત્યારે સૌથી વધારે મુંઝવતી બેકારી દૂર કરવાની યોજનાઓ ગતિમાં મુકાવી જોઈએ. પણ આમ વાતો અને ચર્ચા કર્યે બીજા પચાસ વર્ષ સુધી પણ કંઈ નિપજવાનું છે ખરું? આજે એવી કેટલીયે ખાખતો છે કે જ્યાં દલીલોને કે સમજાવટને અવકાશ જ નથી. ખુબ બળ એકઠું કરો અને તેના દબાણ વડે સત્તાધારીઓને તેમજ સ્થિતિચુસ્તોને પદબ્રજ કરો, તો જ ધારી દિશાએ આગળ વધી શકાશે. ✓

જૈનધર્મની આપણી સમજણ

અત્યારના જૈન ધર્મના શિક્ષણ અને સમજણમાં પણ મોટું રૂપાંતર થવાની જરૂર છે. જૈન ધર્મ અનેક ઉદાત્ત સિદ્ધાન્તોથી ભરેલો છે અને કાળકાળને યોગ્ય ઉપદેશ અને આદરણીય જીવનનિયમો તેમાંથી તારવી શકાય તેમ છે. પણ આજનું ધાર્મિક શિક્ષણ આ ખવાય અને આ ન ખવાય એની વિવક્ષામાં જ મોટે ભાગે જાણે કે પર્યાપ્ત થતું હોય એમ દેખાય છે. ‘પૂજા કરો, તપ કરો, જપ કરો, સર્વ પ્રવૃત્તિથી બંને તેટલા પાછા હટો. સગાં કોનાં અને વહાલાં કોનાં? સમાજ શું અને દેશ શું? સંસાર માત્ર અસાર છે. જીવન ક્ષણભંગુર છે. ઉપવાસો કરો અને ઇન્દ્રિયોનું દમન કરો.’ આ પ્રકારનો આપણા જીવનને નીરસ બનાવે, નિષ્પ્રાણ બનાવે, મંદોત્સાહ બનાવે એવો ધર્મોપદેશ ચોતરફથી ધર્મગુરુઓ આપી રહ્યા છે. આપણું જીવન સમર્થ બને; ગૃહસ્થાશ્રમ ઉન્નત બને; સમાજ પ્રત્યેનો આપણો ધર્મ અને ફરજ સમજાય; અસત્ય અને અધર્મ સામે લડવાની આપણામાં તાકાત કેળવાય—આવું કહેવાનું કે સમજાવવાનું કોઈ ધર્મગુરુને સૂઝતું નથી. આપણા જીવનમાં પણ દ્વિધાભાવ આવી ગયો છે. આપણે ધાર્મિક અને ગ્રંથહારિક એમ જીવનના બે ભાગ પાડીએ

છીએ; કારણ કે ચાલુ જીવનના પ્રવાહ સાથે અંધએસતું અને ઉન્નત બનાવતું જીવનવિજ્ઞાન આપણે જાણતા નથી.

અહિંસાવિચાર

અહિંસાધર્મની બાબતમાં પણ આપણે અને ત્યાંસુધી કોઈ જીવની હિંસા નહિ કરવાની નિષ્ક્રિય બાબતોનો જ બહુધા વિચાર કરીએ છીએ. તેથી આપણી અહિંસાએ આપણને ડરપોક અને ભીરૂ બનાવી દીધા છે; આપણી અહિંસા ઓજસ વિનાની અને નિર્વીર્ય દેખાય છે. અહિંસાની સક્રિય બાબતો—જ્યાં જ્યાં હિંસા થતી હોઈ, અન્યાય કે અધર્મ આચરવામાં આવતો હોય, નિર્મળની ઉપર સબળની સ્વારી થતી હોય, મરીબના હકકો ઉપર ત્રાપ મરાતી હોય, રૂઢિ કે સમાજવ્યવસ્થાના બહાના નીચે અમુક વર્ગને નિરન્તર દબાવેલો જ રાખવામાં આવતો હોય ત્યાં ત્યાં પોતાની શક્તિ મુજબ સામનો કરવામાં, નિર્મળને અચ્છવામાં અને દલિતને ઉદ્ધારવામાં જ રહેલી છે. આવી જ અહિંસા આપણને નીડર અને સમર્થ બનાવી શકે અને આવી જ અહિંસા જગતની ઉદ્ધારક બની શકે. આ પ્રમાણે આપણા ધર્મ અને અહિંસાની સમજણમાં તાત્ત્વિક ફેરફારો થવાની ખુબ જરૂર છે. આપણે સંસારથી ભાગવાનું નથી, પણ સંસારની વચ્ચે ઉભા રહીને લડવાનું છે. આપણાં શરીર અને મનને શુદ્ધી નાખવાનાં નથી, પણ જળવાન, સંયમી અને સેવાપરાયણ બનાવવાનાં છે. વૈરાગ્ય અને ત્યાગ, આસપાસનાં અંધનો અને જવાબદારીઓથી નાસ્તી છુટવામાં રહેલ નથી, પણ જે ક્ષેત્ર ઉપર આપણે ઉભા હોઈએ ત્યાં કર્તવ્યધર્મ આચરતાં આચરતાં સુખ અને સફળતા મળ્યે મલકાઈ ન જવું અને દુઃખ અને નિષ્ફળતા મળ્યે વિશ્વલ ન બનવું એવા પ્રકારની સમતા અને અનાસક્તિ કેળવવામાં રહેલ છે. અહિંસા માત્ર પ્રાણહાનિથી લડક્યા કરવામાં રહેલી નથી, પણ સર્વઆપી પ્રેમ અનુભવવામાં, દીન દલિતોની સેવા કરવામાં અને પીડિત જનોની વહારે ધાવામાં રહેલી છે. આમ

આજે આપણી અનેક સમજણોનું રૂપાન્તર કરવાની ખાસ જરૂર છે. તેમ થશે તોજ આપણામાં સાચું બળ પ્રગટ થશે.; નિરોગી માનસ ઉભું થશે અને આવતી ઉત્ક્રાન્તિને આપણે પુરુષાર્થ, સાહસ અને સેવા વડે અપનાવી શકીશું.

આહાર સંશોધન

આજે આપણે આરોગ્યપ્રાપ્તિ અને બળવૃદ્ધિનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે પ્રમાણમાં ગૌણ ગણાય એવા આહાર સંશોધનના વિષય ઉપર મને થોડુંક કહેવાનું પ્રાપ્ત થાય છે. આહાર એ જીવનધારણનું મોટામાં મોટું સાધન છે. આપણા આજના આહારમાં મિષ્ટાન્ન, ફરસાણ અને કડોળ બહુ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે અને પોષણ તથા આરોગ્યની દૃષ્ટિએ આ ત્રણ ભારે નુકશાનકર્તા છે એમ આજનું વિજ્ઞાન આપણને જણાવે છે. નિરામિષ આહારની કોટિમાં અનેક દ્રવ્યો છે જેની આરોગ્ય અને પોષણની દૃષ્ટિએ આપણે છુટથી પસંદગી કરી શકીએ; પણ આપણા કેટલાક ધાર્મિક ખ્યાલોથી આપણું પસંદગીનું ક્ષેત્ર બહુ જ મર્યાદિત બની ગયું છે. આ વિષયની લાંબી ચર્ચામાં ઉતરવું અહીં અસ્થાને છે; પણ મને લાગે છે કે ખાનપાનના વિષયમાં સામાન્ય જનતા માટે આટલી બધી ઝીણમટ અપયોગી કે જરૂરની નથી. આપણો ખોરાક નિરામિષ હોય, બળવર્ધક હોય, આરોગ્ય રક્ષક હોય અને આપણાં ખાનપાન બંને તેટલાં સાદાં, નિયમિત અને પરિમિત હોય—આટલી મર્યાદાઓ સામાન્ય જનતા માટે પુરતી છે એમ હું માનું છું, અને તેથી આપણા આહાર વિધાનમાંથી નિષ્પયોગી કે નુકશાનકારક ચીજો દૂર થાય અને બળવર્ધક, પ્રાણપોષક અને આરોગ્યપૂરક ચીજોની પુરવણી થાય એ રીતે આપણા આહારવિષયનું સંશોધન થવાની મને ખાસ જરૂર લાગે છે.

શરીરવિકાસ પ્રત્યે આપણી ઉપેક્ષા

આવી જ રીતે રમત ગમતની તેમજ કસરત અને તાલીમની ઉપેક્ષાથી આપણાં શરીર કમતાકાત બની ગયેલાં જોવામાં આવે છે; આપણું મરણ-પ્રમાણ બહુ મોટું આવે છે; આપણે માંદગીના હલ્લા સામે કે કઠણ જીવન સામે ટકી શકતા નથી અને આપણી સ્ત્રીઓ તો અકાળે મરવાને જ સરળય છે. આજે આપણે ત્યાં નથી વ્યાયામ-શાળાઓ કે નથી ફીડિંગબો. આજ કાલની ક્રીકેટ, ફુટબોલ કે ટેનીસ જેવી બહુલીટી રમતોમાં કોઈ જોન યુવકે હજી સુધી નામ કાઢ્યું સાંભળ્યું નથી. આનું કારણ તો એ છે કે ન્યારે નિશાળ અને કોલેજમાંથી સાંજના જેવા બીજા વિદ્યાર્થીઓ છુટે છે કે તેઓ ફીડિંગબો ભણી દોડે છે, અથવા તો કસરતશાળામાં પહોંચે છે, ત્યારે જોન વિદ્યાર્થીઓ ‘નિશાળમાંથી નીસરી જવું પાંસર’ ઘેર’ એ નિયમને અનુસરે છે. આ સ્થિતિમાં એમનાં શરીર કેમ સારાં અને સ્નાયુબદ્ધ થાય? અને એમનાં મોઢાં ઉપર તન્દુરસ્તીની હાલી અને શક્તિનું ઓજસ ક્યાંથી આવે? રાત્રીભોજન નિષેધનો નિયમ ગમે તેટલી અમલ્યનો હોય, પણ વિદ્યાર્થીઓને માટે આ નિયમમાં અપવાદ કરવો જ જોઈએ અને તેઓને ક્રીકેટ, ફુટબોલ, મલ્લકુસ્તી, મલખમ, લેજમ વિગેરે રમતો અને કસરતો તરફ ધકેલવા જ જોઈએ.

આપણે સાધુસમાજ

હવે આપણા સાધુસમાજનો થોડો વિચાર કરીએ; કારણ કે આપણી યુવક પ્રવૃત્તિને તેની સાથે બહુ ગાઢ સંબંધ રહેલો છે. એક વખત મને એમ હતું કે આપણે પ્રયત્નથી સાધુસમાજને જરૂર નવા વિચારને અનુકુળ બનાવી શકીએ. આજના સાધુસમાજમાં ફેટલીક બ્યકિતઓ ધર્મશાસ્ત્રોનો સારો પરિચય ધરાવે છે; કોઈ ક્ષેત્રમાં નવા જમાનાની ડીક ડીક સમજ જોવામાં આવે છે; કોઈ

કોષ સન્ત પુરૂષની કોટીમાં મૂકી શકાય તેવા પશુ હોય છે કે જેઓ સદા આત્મસાધનામાંજ નિમગ્ન રહે છે અને બીજી કોષ પશુ અટપટમાં પડતા નથી. આ બધું હોવા છતાં સમગ્રપણે વિચારતાં મને એમ લાગ્યું છે કે આ આખો વર્ગ કોઈ કાળે નવા વિચાર સાથે ગતિ કરી શકે તેમ છે જ નહિ. અત્યાર સુધીનો આપણો અનુભવ પણ આ જ અભિપ્રાયનું સમર્થન કરે છે. આપણી કોન્ફરન્સ જેવી સંસ્થા આગળ વધી શકતી નથી; કારણ કે જ્યારે કેટલાક સાધુઓ તે વિષે કેવળ ઉદાસીન છે, ત્યારે બીજા કેટલાક સાધુઓનો તો તે સંસ્થાને તોડી પાડવાનો જ ચાલુ ચ્યવસાય હોય છે. સામાજિક વિષયમાં તેઓનું વળણ મોટે ભાગે રૂઢિચુસ્ત જ માલુમ પડ્યું છે. આજે એક પણ સાધુએ અસ્પૃશ્યતાનિવારણ જેવી સર્વમાન્ય પ્રવૃત્તિમાં પણ પોતાથી બંદોષ ન કરે. આખો હત તો આપણે કાંઈક સંતોષ માનત. ગાંધીજીનો આપણા કેટલાક સાધુઓએ ક્યાં આજે વિરોધ કર્યો છે? નવી કેળવણી ઉપર ગણ્યા ગાંઠ્યા અપવાદો સિવાય સર્વ સાધુઓનો કટાક્ષ ચાલુ જ હોય છે. અમુક સાધુઓને નાના છોકરાંઓ મુંડવાનું ગાંડપણ લાગ્યું છે તો બીજા સાધુઓને જ્યાં ત્યાં બીન જરૂરી ગંભીર દેવાલયો ઉભા કરાવવામાં જ પોતાના સાધુપણની સાર્થકતા સમજાણી છે. સાધુઓમાં ધણા ખરા સ્થિતિચુરત છે; કેટલાક નવા વિચારના વાદા પહેરીને ફરે છે પણ અંદરનો રંગ તો એવો જ હોય છે; કોષ કોષ એવા છે કે જેના ઉપર નવા પ્રકાશની છાયા પડી છે, તો તેમનામાં કેવળ ભીરૂતા જ ભરેલી હોય છે. આ રીતે જોતાં આ વર્ગ તરફથી કશી પણ આશા રાખવી એ વ્યર્થ છે. ઉલટું તેઓની સત્તાનો સમાજપ્રગતિના પ્રતિરોધક બળ તરીકે જ ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે તે ઉપયોગની બંદોષ અટકાવત કરવાના ઉપાયો યોજવાની આજે જરૂર ઉભી થઈ છે.

વેશપૂજા

આપણી પ્રજાના માનસ ઉપર વેશપૂજાનો ભારે મહિમા વર્તે

છે. સાધુસંન્યાસીના વેશ પાછળ આપણી પ્રજા ગાંડી છે. આ મોહિનીમાંથી લોકોને મુક્ત કરવા જોઈએ. વેશ પલટવાથી માણસ પલટાતો નથી અને ઉંચી કક્ષાએ પહોંચવાના અભિલાષી મુમુક્ષુને બાજુ વેશ બદલવાની જરા પણ જરૂર નથી આ વાત જનતાના ચિત્ત ઉપર હસાવવી જોઈએ. વળી ત્યાગી સંન્યાસીના વેશ નીચે જે નાટકો ભજવતાં હોય અને જે અપકૃત્યો અને પાપખંડો ચાલતાં હોય તે પણ આપણે ખુલ્લા પાડતાં રહેવું જોઈએ. આમ કરવાથી પ્રજાની એક કાળે જરૂર આંખ ઉઘડશે અને વેશને છોડીને ગુણને શોધતી થશે.

સાધુજીવનની ૩૬ કલ્પનાઓનું સંશોધન

જગતભરનું કલ્યાણ સાચા સાધુઓ ઉપર નિર્ભર છે એમાં જરા પણ શંકા નથી. પણ આજે સાધુજીવનને લગતી જે કલ્પનાઓ કેટલાય કાળથી રૂઢ થયેલી છે તે નવા વિચાર અને દષ્ટિ સાથે બંધ બેસતી નથી. એક કાળ એવો હતો કે કોઈ માણસ સંસાર છોડીને આત્મસાધના કરવા ચાલી નીકળતો તો સમાજ તેનું ભરણુ પોષણ રાજપુશીથી કરતો. આ ભાવના આજે રહી નથી. કારણ કે અનુભવથી માણસ પડ્યું છે કે આવી ખરી આત્મસાધના કરનાર હજારમાંથી કોઈ એક નીકળે છે, જ્યારે નવસો નવાણું તો કેવળ પ્રમાદી જીવન જ માળતા હોય છે. આજે સમાજ તેને જ પોષવાને તૈયાર છે કે જે સમાજને બદલામાં ખુબ સેવા આપવા માંગતો હોય. સાધુજીવનની કલ્પના સાથે સમાજ સેવાનો ખ્યાલ ગાઢ રીતે જોડાયેલો જાય છે, અને તેથી કેવળ ત્યાગી મુમુક્ષુને પાળવા પોષવા આજની સમાજ તૈયાર નથી. વળી આપણું સાંપ્રદાયિક સાધુજીવન પણ કેટલાક વિચિત્ર ખ્યાલો ઉપર રચાયેલું છે:—જેન સાધુ વીચ વચા ક્યા પાળે; ક્રમપણુ પ્રકારના પરિબલથી સદા દ્વર રહે; કોઈ સાધનસમારંભમાં પડે નહિ; જે કોઈ તેમની પાસે આવે તેને ઉપદેશ

આપે; કશો આદેશ કરે નહિ. ભિક્ષા માગીને જ પોતાના જીવનનો નિર્વાહ કરે. આમાંના કેટલાક નિયમો એટલા બધા અવ્યવહાર છે કે આજના સાધુઓ ગમે તેવો દાવો કરે એમ છતાં પણ તે નિયમો પાળી શકતા જ નથી; કેટલાક નિયમો એવા છે કે જેનું પાલન સાધુ જીવનનું સ્વાતંત્ર્ય હરી લે છે અને તેની ઉપયોગિતા કમી કરી નાખે છે. ભિક્ષા પણ આજે પૂર્વકાળની માફક સન્માનિત પ્રવૃત્તિ રહી નથી અને ભિક્ષુકોને સમાજ આદરભાવથી જોતો નથી. આ બધું જોતાં આપણા સાંપ્રદાયિક સાધુજીવનની કલ્પનાઓ પણ આજે મૌલિક સંશોધન માંગે છે.

ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ અને કાયદાનું અનુશાસન.

ન્યારે વડોદરા રાજ્યે બાળદીક્ષાપ્રતિબંધક નિબંધ જાહેર કર્યા માટે રજુ કર્યો ત્યારે ચોતરફથી એક એવી ખૂબ ઉઠાવવામાં આવી હતી કે આપણે અંદર અંદર મળીને ગમે તેવા ફેરફારો કરીએ; પણ કોઈ રાજ્ય ધર્મની બાબતમાં હાથ નાખે તેનો તો આપણે એક કોમ તરીકે બને તેટલો વિરોધ કરવો જ જોઈએ. અને આને લીધે પણ કેટલાક બાળદીક્ષાના વિરોધી લોકોએ એ ઉપયોગી નિબંધ પ્રત્યે પ્રતિકુળતા દાખવી હતી; તેથી આ બાબત પણ વિચારની ચોખ્ખવટ માંગે છે. ધર્મની બાબતમાં વચ્ચે પડાય જ નહિ એવું અંગ્રેજ સરકારે આપણા મગજમાં જૂત ઉભું કર્યું છે અને આપણી ભોળા પ્રજા તે ધોરણના બ્યાજખીપણાને સ્વીકારે છે; પણ આપણું આખું સામાજિક બંધારણ ધર્મના ખ્યાલો સાથે એટલું બધું જોડાયેલું છે અને આપણી કેટલીએ સામાજિક બદીઓ અને અમાનુષી રીતરીવાજો ધર્મના ઢાંકણ નીચે પ્રજાજીવનને એટલું બધું કોતરી રહ્યા છે કે જે રાજ્ય પદ્ધતિ પ્રજાના હિત અને વિકાસને ધ્યાનમાં રાખી ચલાવવામાં આવતી હોય તેને કહેવાતી ધાર્મિક બાબતોમાં હાથ નાખ્યા સિવાય છુટકો જ નથી. જે સરકાર આમ

તટસ્થ જ રહ્યા કરે તો આપણા દેશમાંથી બાળલગ્ન જાય જ નહિ; સ્ત્રીના બંધો તુટે જ નહિ; અસ્પૃશ્યતા ખસે જ નહિ; સ્ત્રી જાતિનો ઉદ્ધાર થાય જ નહિ. કાળીના મંદિર આગળ અનેક પશુ-ઓનો વધ થાય છે; દક્ષિણના અનેક મંદિરોમાં દેવદાસીઓની સંસ્થા ચાલે છે; દેશમાં મંદિરો અને ધર્માંધિકારીઓના નિભાવ પાછળ લાખો ખર્ચાએ જાય છે; અને આ બધું ધર્મના જ નામે ચાલે છે. શું એમ કોઈ કહેશે કે આવી બાબતો ઉપર કાયદાના કશા પણ નિયંત્રણની જરૂર નથી ? આ તો અંગ્રેજી રાજ્ય છે. તેનો આશય અહીં બને તેટલું લાંબુ રાજ્ય કરવાનો છે. આપણી પ્રજાને સામાજિક અને ધાર્મિક બંધનોમાંથી મુક્ત કરીને બનતી ત્વરાએ આગળ વધારવાની તેને શું પડી હોય ? પણ જ્યારે આપણા હાથમાં સત્તા આવશે ત્યારે જે જે ધાર્મિક કે સામાજિક પ્રથાઓ આપણી પ્રગતિને બાધક માલુમ પડશે તેને કાયદાથી દૂર કરી સિવાય આપણને ચાલશે જ નહિ. તેથી જ્યારે જ્યારે સમાજહિતનું પોષક કાયદાનું અનુશાસન ચોખ્ખું હોય ત્યારે ત્યારે તેને બને તેટલો ટેકો આપવો તે આપણુ સર્વની ખાસ ફરજ છે.

ત્રણ વિભાગની એકતા.

જૈન સમુદાયને એકત્ર કરવાનો પ્રશ્ન પણ એટલો જ વિચાર-ણીય છે. આપણા કેટલાક તીર્થોના ઝગડાઓએ દિગંબર અને શ્વેતાંબર વિભાગ વચ્ચે ભારે વૈમનસ્ય ઉભું કર્યું છે. ધનદંડ કાણુ ચઢાવે, પૂજન વિધિ કયા પ્રકારની હોય અને તીર્થની માલિકિ કે વહીવટ કોના હાથમાં રહે તેના ઉપર જ પોતાના વિભાગનું અસ્તિ-ત્વ અવલંબી રહ્યું હોય તેવા ઝનુનથી આ ઝગડાઓ બન્ને પક્ષે ચલાવી રહ્યા છે. બંન્નાં સુધી બન્ને પક્ષના આગેવાનોને કેવી મામુલી બાબતો ઉપર પોતે લડી રહ્યા છે; તેનું ગાંડપણુ નહિ સમજાય અને ઉદારતાપૂર્વક બાંધછોડ કરીને કળ્યાઓ પતાવવાની બન્ને પક્ષમાં બંન્નાંસુધી તીવ્ર આતુરતા નહિ જન્મે ત્યાંસુધી આ કળ્યાઓનો

નિકાલ મને તો દેખાતો નથી. આપણા માટે તો આવા પ્રશ્નો પરત્વે ઉદાસીનતા ધારણ કરવી એજ યોગ્ય માર્ગ દિસે છે. ઇંડ કે પત્થરના, ઈંડ કે ધળના, ચમ્બુ ટીલાં કે આંગીના, કોઈ એક મંદિરની માલે-કીના કે વહીવટના પ્રશ્ન ઉપર અનર્ગળ દ્રવ્ય ખરચવાનું અને પરિણામે ભાઈઓ ભાઈઓ વચ્ચે ઝેરવેર વધારવાનું આપણાથી કદી બને જ નહિ. આપણે તો એક વખત બધું જતું કરીને પણ એકતા સાધવા પ્રયત્નશીલ રહીએ.

લગ્નક્ષેત્રવિસ્તાર

ત્રણે વિભાગની વચ્ચે સાચી એકતા કેળવવાનું બીજું સાધન અભ્યાસની જ્ઞાતિઓ તોડી આપ્યા જૈન સમુદાયમાં પરસ્પરકન્યા લગ્ન દ્વંદ્વ શકાય એવી સામાજિક સરળતા ઉભી કરવી તે છે. આ ઉદ્દેશથી ‘મહાવીર જૈન સમાજ’ નામની એક યોજના તૈયાર કરવામાં આવી છે. પણ આપણા કમનસીબે તેને હજી બહુ જ ઓછો સાથ મળ્યો છે. અનેક બંધુઓ આ યોજના પાછળ રહેલા વિચારને સંમતિ આપે છે; પણ પ્રસ્તુત સમાજના સભ્ય બની આ એકતાસાધક પ્રવૃત્તિને આગળ વધારવાની કોઈનામાં આતુરતા દેખાતી નથી. આ દિશાએ વિશેષ પ્રયત્ન થવાની ખાસ જરૂર છે.

જૈન કોન્ફરન્સ

જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ આજે લગભગ નિષ્પ્રાણ સ્થિતિમાં આવી પડી છે. શુભ ઉદ્દેશથી ઉભી થયેલી આ સંસ્થા જૈન સમાજમાં કેટલાંક કારણોને લીધે ઉંડા મૂળ ધાલી શકી નથી. કોન્ફરન્સને આખી સમાજ ઉપર પ્રતિભા પડે તેવા બહુ જ ઓછા કાર્યકર્તાઓ મળ્યા; કોન્ફરન્સના કાર્યકર્તાઓએ જાતે સ્થળે સ્થળે ફરીને ખુબ પ્રચાર કરવો જોઈતો હતો તે પ્રચારકાર્ય બાકી કાર્યકર્તાઓને ઘણું ખર્ચ સોંપાયું. અમુક સાધુઓએ અને શેડીઆઓએ તો કોન્ફરન્સ પ્રત્યે પ્રારંભથી જ વિરોધ આદરેલો. આજુબજુ

કમ્પાણીનું સૂત્રધારોની કોન્ફરન્સ પ્રત્યે જોઇએ તેવી મીઠાશ નહિ. આજે અનેક વિપરીત સંધોગોએ કોન્ફરન્સનું કાર્યને આગળ વધવા દીધું જ નહિ. આવી સંસ્થા જીવતી જાગતી અને લોકસન્માનિત હોય તો લોકવ્યાપી કેટલીએ સુધારક પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરી શકાય. તેથી આ સંસ્થાને બને તેટલો ટેકો આપી પ્રાણુવાન બનાવવા યુવક જનતાને મારી આગ્રહભરી વિનંતિ છે.

બેકારીનો પ્રશ્ન

હવે બીજી એક અગત્યની બાબતનો પણ અહીં થોડો વિચાર કરી લઇએ. આજે આપણને બેકારીનો પ્રશ્ન સૌથી વધારે મુંઝવતો છે. આ બેકારી માત્ર આપણા પુરતી નથી પણ લગભગ સર્વવ્યાપી છે એમ કહીએ તો ચાલે. જ્યાં સુધી આપણે પરાધીન છીએ ત્યાં સુધી આ બેકારીનું સાર્વત્રિક નિવારણ મને અશક્ય લાગે છે. પણ અભ્યાસ સંધોગોમાં મને બે ત્રણ વ્યવહાર સુચના સુઝે છે તે હું આહિં રજુ કરું છું. આપણા હોકરાઓ પોતાની શક્તિનો વિચાર કર્યા વિના ઉંચી કેળવણી પાછળ દોડે છે તે પ્રવાહને અટકાવવો જોઇએ; અસાધારણ શક્તિવાળાને જરૂર આગળ જવા દેવા; પણ સામાન્ય શક્તિવાળા મેટ્રીક સમીપ પહોંચીને અટકી જાય અને કાંઈ પણ પંખા કે ઉઘોમ પાછળ પડે તો આજે આપણા અનેક લખેલાની જે દશા થાય છે તે ન થાય. બીજું આપણા સમાજનું વલણ મોટે ભાગે વ્યાપાર અને સદ્ગતિ તરફ છે તે દિશા હવે બદલાવી જોઇએ; નાના મોટા હુન્નર ઉઘોગો તરફ આપણું ધ્યાન દોરવું જોઇએ. કાંઈ પણ કામ, ઉઘોગ કે હાથમજૂરીની આપણને શરમ હોવી ન જોઇએ. શીખો એક વખત લડતા અને રાજ્ય ચલાવતા. આજે તેઓ મોટર હાંકે છે; સુતારી કામ કરે છે અને બીજા ઉઘોગોમાં પડતા જાય છે. વખતના વધવાની સાથે મધ્યમ વર્ગ કે જે કેવળ સદ્ગતિ, વ્યાપાર, દલાલી અને મહેતાગીરી ઉપર નબી રહ્યો છે તેની મુંઝવણ વધતી ચાલી છે અને તેનું સ્થાન ખેડૂતો, મજૂરો અને કારીગરો, અને હુન્નરવિશારદો લઇ રહ્યા છે. આપણે નાના

નાના ઉલ્લોગનાં કારખાનાંઓ કાઢીએ તો તેમાં આપણા અનેક ભાષ્યોને રોકી શકીએ. આપણી પ્રવૃત્તિની આવી રીતે દિશા બદલ્યા સિવાય આપણે છુટકો જ નથી.

રચનાત્મક કાર્યક્રમની ભૂમિકા

આટલા લાંબા વિવેચન બાદ આપણા સમાજને સ્પર્શતા ભિન્ન ભિન્ન વિષયોની ચર્ચામાં ઉતરવાની હું જરૂર જોતો નથી. કારણ કે તે તે વિષયો પરત્વે મારા વિચારોનું ઘણું ખરું સુચન ઉપરના વિવેચનમાં આવી જાય છે. આ બધું ધ્યાનમાં લઈને આપણાથી બની શકે તેટલો નાનો સરખો રચનાત્મક કાર્યક્રમ શોધવા આજે આપણે એકત્ર થયા છીએ એમ હું સમજું છું. કોઈ પણ રચનાત્મક કાર્યક્રમ પાર પાડવા માટે ગામે ગામ અને શહેરે શહેર એક સરખા ઉદ્દેશ અને ધ્યેયને સ્વીકારનાર યુવકસંઘો ઉભા થવા જોઈએ. આપણે ત્યાં કેટલાક યુવકસંઘો ઉભા થયા છે. અને તેને સંયોજિત કરનાર યુવકમહામંડળ પણ ઉભું કરવામાં આવ્યું છે; પણ આ ભિન્ન ભિન્ન યુવકસંઘોમાં આવશ્યક એકરૂપતા દેખાતી નથી અને પ્રસ્તુત યુવકમહામંડળનો આ પરિષદ સાથે કશો સીધો બંધારણીય સંબંધ નથી. વળી આપણે ત્યાં કાર્યકર્તાઓની ભારે ખામી છે. સ્થળે સ્થળે એકસરખી ભાવના અને આદર્શવાળા સારી સંખ્યામાં કાર્યકર્તાઓ જોડવાયા હોય તો આપણે ધાર્યો કાર્યક્રમ સહેલાઈથી પાર પાડી શકીએ અને આપણું કાર્ય ખુબ આગળ વધારી શકીએ.

આમ વિચારતાં આપણે સ્થળ સ્થળના કાર્યકર્તાઓને મળીને પ્રથમ તો પરિષદના તંત્ર સાથે અત્યાર સુધીમાં અસ્તિત્વમાં આવેલા યુવક સંઘોને જોડી દેવા જોઈએ અને નવા યુવકસંઘો અને તેટલા ઉભા કરવા જોઈએ. આવા યુવકસંઘો મારફત અહીં આપણે નક્કી કરીએ તેવા રચનાત્મક કાર્યક્રમનો અમલ શરૂ કરવો જોઈએ.

હવે આપણે શું કરવું જોઈએ અથવા તો અત્યારના સંયોગોમાં આપણા માટે શું શું કરવા યોગ્ય છે તેનો વિચાર કરીએ.

રચનાત્મક કાર્યક્રમની દિશાએ

પ્રથમ તો રાષ્ટ્રીય મહાસભાના કાર્યક્રમને આપણી કોમ પુરતો આપણે ઉપાડી લઇ શકીએ. દાખલા તરીકે મહાસભાના સભ્યો વધારવા; સ્વદેશી અને ખાદીનો પ્રચાર કરવો; અસ્પૃશ્યતાને નિર્મૂળ કરવી; નાના નાના ગ્રામોલોગો હાથ ધરવા; નિરક્ષરતા દૂર કરવી; દારૂની ખદીનો નાશ કરવો. આ બધામાંથી ઠીક લાગે તે કામ આપણે હાથ ધરી શકીએ અને આપણા વિભાગ પુરતું પાર પાડી શકીએ.

આવી જ રીતે સામાજિક ક્ષેત્રમાં આપણે ત્યાંથી બાળલગ્ન, કન્યાવિક્રય તેમજ વૃદ્ધવિવાહ અટકાવી શકીએ; પ્રેતભોજન સર્વત્ર બંધ કરાવી શકીએ; મરણ પાછળ રડવા કુટવા સામે પ્રતિબંધ મુકાવી શકીએ. લગ્નક્ષેત્રને અને તેટલું વિસ્તૃત કરવાની પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી શકીએ; પરણવા ઇચ્છતી વિધવાને લગ્નની સરળતા થાય એવી સગવડ ઉભી કરી શકીએ; બેકારીનું કાંમત નિવારણ થાય એવી કાર્ષ યોજના હાથ ધરી શકીએ.

ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં મંદિરોના વહીવટો ચોખ્ખા કરાવી શકીએ. બીનજરૂરી મંદિરો ઉભા થતા અટકાવી શકીએ, બાળદીક્ષા અપાતી બંધ કરી શકીએ; ધર્મગુરુઓના ઝોટાળા બહાર પાડી શકીએ; ધાર્મિક જમણવારોના ગંદવાડને અને તેટલો ઝોછો કરીએ, આપણી સત્તા ચાલે ત્યાં દેવદ્રવ્યના ઉપયોગની દિશા બદલીએ; અને તેટલાં ધાર્મિક ખાતાઓને હાથમાં લઇએ અને નવી દૃષ્ટિથી કુશળતાપૂર્વક ચલાવી દેખાડીએ.

સારા સાપ્તાહિક પત્રની આવશ્યકતા

આ તો રચનાત્મક દિશાએ કામ કરવાની વિવિધ સૂચનાઓ

કરી. તેમાંથી આપણાથી બની શકે તેટલું જ કામ હાથ ધરીએ અને તેને બરોબર પાર પહોંચાડીએ અને તે રીતે સમાજની બનતી સેવા કરીએ. પણ મારી દૃષ્ટિએ આવી પરિપક્વ અને તેના તંત્ર સાથે જોડાયલા યુવક સંઘોનું ખરું કામ લોકોના વિચારો ફેરવવાનું અને કેટલાય કાળથી ધર કરી બેઠેલા પૂર્વગ્રહો ઉખેડવાનું છે. વિચારક્રાન્તિ વિના સમાજક્રાન્તિ અશક્ય છે. આ કાર્ય લાપણો અને લેખોદ્ધાર જ થઈ શકે છે. પ્રસંગે પ્રસંગે નવા વિચારોને રજુ કરતી લાપણશ્રેણીઓ ઉભી થાય અને વ્યાખ્યાનપ્રવાસો ગોઠવાય તો પણ ઘણું કામ થઈ શકે. આપણને ખરી જરૂર તો એક નિડર છતાં વિચારગંભીર સારા સાપ્તાહિક પત્રની છે. સારા લેખકોના અને પ્રતિભાશાળી તંત્રીના અભાવે આવું પત્ર હજુ સુધી આપણે ઉભું કરી શક્યા નથી. આ પરિપક્વ આવું એક સારું પત્ર જીભું કરવામાં નિમિત્તભૂત બનશે તો મને ખરેખર બહુ આનંદ થશે.

જૈનોએ ભૂતકાળમાં કરેલી સેવાઓ અને ભવિષ્યની આશા

જૈનત્વવિશેષને ઉદ્દેશીને મારે જે કાંઈ કહવાનું હતું તે અહીં પૂરું થાય છે. ભૂતકાળમાં આપણા દેશની સંસ્કૃતિ ધડવામાં જૈનોએ ખુબ ફાળો આપ્યો છે. વ્યાપાર, સાહિત્ય વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, કળા, સ્થાપત્ય—એવી એક પણ મનુષ્યસંસ્કારક શાખા નથી કે જેની ખીલવણીમાં જૈનોએ પુરવણી કરી ન હોય. વ્યાપાર તો જૈનોનો જ છે; આયુ, શત્રુંજય અને ગીરનાર ઉપર આવેલાં જૈન મંદિરો શિલ્પ અને સ્થાપત્યના ઉત્તમ નમુનાઓ છે; આપણા ગ્રંથસાહિત્યમાં ભરેલી અદ્ભુત ચિત્રકળાનો ખ્યાલ હમણાં જ પ્રગટ થયેલ શ્રી. સારાભાઈ નવાખના ‘જૈન ચિત્ર કલ્પદ્રુમ’ ઉપરથી કોઈને પણ આવી શકે તેમ છે. સાહિત્યકારોમાં શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્ય અનન્ય સ્થાન ધરાવે છે. દેશને સારા રાજ્યકર્તાઓ અને પ્રધાનો પણ વખતોવખત જૈનોએ પુરા પાડ્યા છે. નીતિશાસ્ત્રમાં

અહિંસાના તત્ત્વને વિકસાવનાર અને દર્શનશાસ્ત્રોમાં અનેકાન્ત-વાદનું નિરૂપણ કરનાર પણ જૈનો જ છે. આજે દેશમાં ઉભી થઇ રહેલી નવી સંસ્કૃતિની ઘટનામાં પણ જૈનો આ રીતે ખુબ લાગ લગવે અને જેવી રીતે નહીંઓ વિપુલ ખનતી સમુદ્રમાં સમાર્પ જાય છે તેવી રીતે જૈન સમુદાય પણ શક્તિમાન, સામર્થ્યવાન ખનતો ખનતો હિંદી જનતાના મહાસાગરમાં સમાર્પ જાય તે સાથે એક રૂપ થઇ જાય એવી ભાવના અને સદ્વિચાર તમો સર્વના હૃદયમાં સ્થિર થાઓ એવી મારી પ્રાર્થના છે.

આજની યુવકજનતા

અહીં એકત્ર થયેલા તમો સર્વ જૈન યુવકો છો, તેથી આજની યુવકજનતા કે જેમાં તમારો સમાવેશ થાય છે તેના વિષે હું અહીં કંઇ ન કહું તો આ નિવેદન અપૂર્ણ ગણાય. પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાના યુવક સાથે આજના યુવકને સરખાવતાં એક ખાખત એ તરી આવે છે કે આજનો યુવક વધારે તેજસ્વી, વધારે સાહસિક અને વિશેષ મહત્ત્વાકાંક્ષી છે. સકેત, પ્રણાલિકા કે રૂઢિઓને તો તે હવે તડાતડ તોડતો જ ચાલે છે. આજના યુવકનો પોષાક જુઓ; ખાનપાન જુઓ; રીતભાત જુઓ. બધેય તે નવી ચાલે ચાલતો દેખાય છે. તેનો થનગનાટ જ જુદો છે. તેનામાં કોઇ અનેરી ચંચળતા અને તરવરાટ ભર્યો છે. ગમે તેવાં સામાજિક બંધનો તોડીને પણ પોતાનો માર્ગ કરવાની વૃત્તિ આજના યુવકમાં બળવાન પણે કામ કરી રહી છે. જુનું બધું જાય છે; નવું કાંઇક આવે છે એવી આગાહી આજનો યુવક પોતાના પ્રમત્ત વર્તનથી આપી રહ્યો છે. આજના યુવકમાં ઉંડાણ ઓછું દેખાય છે, છીછરાપણું વધારે છે. તે ગર્જે છે બહુ; વરસે છે ઓછું. ઉડા અભ્યાસની તેનામાં ધીરજ નથી, શિસ્તપાલનની કીમત હજી તેને સમજણી નથી. સરદાર થવું વધારે ગમે છે;

સૈનિકધર્મની મહત્તા હજી તેને સમજાણી નથી; તોડું ફોડું અને આગળ વધું—આવી કોઇ ઉમ્મ વૃત્તિ તેને આગળ ધકેલી રહી છે; પણ આમ દોડી દોડીને ક્યાં જવું છે તેનું તેને સ્પષ્ટ દર્શન નથી. ગાંધીજીએ આપણને શિખવેલી સાદાઇ અને સેવાની ભાવના આજના યુવકો ખે ધડો જૂલી જતા હોય અને મનસ્વીતા, વિલાસ અને સ્વચ્છન્દના માર્ગે ધસડાઇ જતા હોય એવી ભીતિ આજકાલ બનતા કેટલાક અનિચ્છનીય બનાવો ઉભી કરે છે. પણ આવા બનાવો યૌવનના ઉગતા આવેગને પ્રારંભથી જ જકડી લેતી આપણી જીની સમાજવ્યવસ્થા સામેના પ્રત્યાધાતો છે, એ આપણે જીલવું ન જોઇએ. વળી આવતી વર્ષાનાં પાણી ડહોળાં જ હોય. કેળવણી નવી; સ્ત્રીપુરુષોનું એકત્ર છુટથી મળવાનું નવું; મોટી ઉમ્મરે થતાં છોકરાં છોકરીઓનાં લગ્ન નવાં; જીવનનું 'ઉંચું' બનતું જતું ધોરણ નવું. આવી નવીન જ પરિસ્થિતિમાં કાંઇક સારું બને, કાંઇક ખરાબ બને, એથી મલકાઇ કે મુંઝાઇ જવા જેવું કે ઉપર જણાવેલી ભીતિ રાખવા જેવું કશું છે જ નહિ. આજના યુવકની ત્રુટિઓ આવતી કાલનો યુવક જરૂર પુરવાનો છે; કારણ કે એ વાત ચોક્કસ છે કે આજની નવી પરિસ્થિતિ સાથે જીની સમાજરચના કોઇ પણ રીતે બંધબેસતી નથી, એનું સચોટ જ્ઞાન આજની યુવકજનતાને થયું છે અને તે તોડીને નવી રચના રચવાનો મનોરથ મહત્વાકાંક્ષા યુવકમાનસને કુખ્ધ બનાવી રહી છે. આવતી કાલના ભાવીના તેઓ જ સૂત્રધાર છે. આજે દેખાતો ચમકાર આવતી કાલ માટે કોઇ જીદી જ આશાઓ આપે છે.

આવતી આઝાદી

ખરેખર આજે દેશમાં કોઇ મહાન યુગનો પ્રારંભ થઇ રહ્યો છે; આપણા દેશમાં આજે કેટકેટલી નવી પ્રવૃત્તિઓ સંચાર પામી રહી છે ! આપણા ભાષાસાહિત્યમાં કોઇ જીદું જ જોમ દેખાય છે. અનેક નાના મોટાં પુસ્તકો, નવલકથાઓ, માસિકો અને પત્રો

આને સર્વત્ર ઉલ્લાસ રહ્યો છે; ચિત્રકળા નવા જ વિકાસ દર્શાવી રહી છે; ભુલાષ્ટ ગંધેલી નૃત્યકળા આને શાળાઓમાં અને સીનેમાં-ઓમાં સજીવન થઈ રહી છે; કળવર્ણીના ક્ષેત્રમાં પણ અન્ય પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે; ઔદ્યોગિક વિકાસ તરફ પણ આપણું ખુબ ધ્યાન ખેંચાવા લાગ્યું છે; સ્ત્રીજાતિ પણ નવું જ ચૈતન્ય દાખવી રહી છે. ચૈતન્યની ચીજોમારી સમી કુમારિકાઓ કોલેજમાં જતી હોય, ગ્રેજ્યુએટ જતી હોય અને વિશિષ્ટ અભ્યાસ માટે વિદેશ જઈ એકલી વસતી હોય—આ દ્રશ્ય, આ ઘટના આપણે ત્યાં આને પહેલવહેલી જ નજર ઉપર આવે છે. મજુર-સંઘો ઉભા થવા લાગ્યા છે, ખેડૂતો જ્યાં ત્યાં બારડોલી ઉભી કરી રહ્યા છે, હરીજનો પણ માથું ઉચકી રહ્યા છે. આ રીતે દલિતો પોત પોતાના ઉદ્ધારની યોજનાઓ યોજી રહ્યા છે. અસ્પૃશ્યતા અને બાળલગ્ન જેવી જંગલી રૂઢિઓ આને દેશમાંથી નાબુદ થવા લાગી છે; નાતજાત તુટવા માંડી છે; વર્ણ વર્ણ વચ્ચે લગ્નસંબંધો થવા લાગ્યા છે; ખાનપાનની ખોટી મર્યાદાઓ જતી જાય છે; ધાર્મિક સંપ્રદાયો પ્રત્યે ઉદાસીનતા આવવા લાગી છે; જનસેવાના અનેક નવા માર્ગો આને યોગ્ય રહ્યા છે; સેવાનું જીવનવ્રત ધરાવનાર અનેક યુવાનો આને સ્થળે સ્થળે દષ્ટિગ્રાસ્ય થાય છે; સ્વદેશી તરફ પ્રજાનું માનસ વધારે ને વધારે ઢળતું જાય છે; દેશની આઝાદીની ભાવના ચોતરફ ફેલાતી જાય છે. સમાજવાદના મન્તવ્યો પણ આને આપણી ઉપર ધસી આવવા લાગ્યા છે અને મીલકતને અડાય નહિ, મંદિર કે મસજિદને અડાય નહિ, રાજને અડાય નહિ, ધનવાન ભોગ ભોગવવા સરળથેલ છે, અને મજુર મજુરી કરવા નિર્માથેલ છે; આમાં કંઈ ફેરફાર થાય નહિ—આવા આપણા કંઈ કંઈ પ્રકારના પૂર્વગ્રહો ઉપર તે મન્તવ્યો જોરબંધ હથોડા મારી રહેલ છે. આને આપણે ત્યાં ક્રાન્તિ બેઠી છે; સર્વ કાંઈ પરિવર્તન પામી રહ્યું છે; દીર્ઘ કાળની રાત્રી અવસાન પામી રહી છે; આકાશમાં તેજ અને ચૈતન્યનાં કિરણો ફુટવાં લાગ્યાં છે; નવયુગના પ્રવર્તક દિવ્યજ્યોતિષર મહાત્મા ગાંધીજી આને આપ-

જુને કર્તવ્યધર્મના નવા પાઠો શિખવી રહ્યા છે; રાષ્ટ્રપતિ પંડિત જવાહરલાલ આપણામાં કોઇ જુદું જ ચિંતન-ય ત્રેરી રહેલ છે.

પ્રિય બાપઓ અને બહેનો ! તમારી દષ્ટિ વિશાળ કરો ! જાતિ, યાતિ, અને સંપ્રદાયના કોશેટામાંથી બહાર નીકળો ! દેશ-ભરમાં શું બની રહ્યું છે તે નિહાળો ! તમારું પણ ત્યાં સ્થાન છે; તમારા બાપે પણ ત્યાં કામ છે; એ સમજો અને સ્વીકારો ! વાયુમાં ફરકતાં નવા આન્દોલનો ઝીલો ! દેશની બાવી રચનાનાં અવનવાં સ્વપ્નો સરજો ! અને એવા કોઇ એકાદ સ્વપ્નની સાધનામાં તમારી આખી જાતનું સર્મર્પણ કરી જીવનને સંપૂર્ણ કરો ! ધન્ય કરો ! આ જ મારી તમારા વિષે આશા અને આ જ મારી તમારા માટે પ્રાર્થના ! ! !

